

Tomo Šalić

ŽIDOVİ

U VINKOVCIIMA I OKOLICI



Židovska Općina Osijek
<http://www.zo-osijek.hr>

Nakladnici
ŽIDOVSKA OPĆINA OSIJEK
KULTURNO DRUŠTVO "MIROSLAV ŠALOM FREIBERGER" ZAGREB

Za nakladnike
doc. dr. Darko Fischer

Urednik
doc. dr. Darko Fischer

Recenzenti
prof. dr. Ivo Goldstein
dr. Narcisa Lengel-Krizman

Lektor i korektor
Vlasta Markasović

Prevoditelji
Dan Bar-Sela i Sonja Makek Bar-Sela, hebrejski jezik
Katarina Pintarić, engleski jezik

Grafička priprema
Studio grafičkih ideja, Zagreb

Tisak
Kratis, Zagreb

Naklada
500 primjeraka

Copyright by Tomo Šalić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
GRADSKA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA OSIJEK

UDK 94 (497.5 Vinkovci=411.16)

ŠALIĆ, Tomo

Židovi u Vinkovcima i okolici / Tomo
Šalić ; <prevoditelji Dan Bar-Sela, Sonja Makek Bar-Sela,
Katarina Pintarić>. - Osijek : Židovska općina ; Zagreb :
Kulturno društvo "Miroslav Šalom Freiburger", 2002.

Bibliografija. - Kazalo. - Sažeci na engl. i hebr. jeziku.

ISBN 953-6742-01-2

420806002

Židovska Općina Osijek
<http://www.zo-osijek.hr>

T o m o Š a l i ć

ŽIDOVÍ

U VINKOVCIMA I OKOLICI

Židovska općina Osijek
Kulturno društvo "Miroslav Šalom Freiberg" Zagreb
Osijek, 2002.

Židovska Općina Osijek
<http://www.zo-osijek.hr>

Izdavanje ove knjige pomogao je
"American Jewish Joint
Distribution Committee"
iz New Yorka, SAD.

Publishing of this book
was sponsored by American
Jewish Joint Distribution
Committee from New York, USA.

Židovska Općina Osijek
<http://www.zo-osijek.hr>

Sve je podložno zaboravu: civilizacije, narodi, istaknuti i zaslužni ljudi, važni događaji. Naša je kulturološka dužnost zaboravu oteti ono najvrednije, na čemu je izgrađen suvremeni svijet, njegova postignuća i napredak.

Za realnu sliku prošlosti potrebno je mnogo truda. Tragovi prošlosti i naraštaja koji su nam prethodili mogu biti uništeni, ali i namjerno zaboravljeni.

Židovi u Vinkovcima dali su civilizacijski doprinos tomu gradu i njegovoj okolini, a sada ih nema. Nepravедno je što o njima tako malo znademo.

Kada sam počeo istraživati život Židova na ovomu tlu, osamdesetih godina prošloga stoljeća, počeo sam od "praznog papira" - većina židovske zajednice stradala je u Holokaustu, dokumenti i materijalna kultura uglavnom su uništeni, sjećanja izbljedjela. Dio dokumentacije nestao je u požaru vinkovačke knjižnice prilikom agresije 1991. godine.

Bila je potrebna velika upornost i mnogo rada prilikom prikupljanja arhivske građe, izvora i literature, da bi se došlo do sadržaja ove knjige. Značajna su svjedočenja preživjelih, koji su sada u poodmakloj dobi, te sjećanja starijih osoba u Vinkovcima na vrijeme od preko šezdeset godina unatrag.

Osobita zahvalnost Branku Poliću, bivšem predsjedniku Kulturnog društva "Miroslav Šalom Freiberg" iz Zagreba na svesrednoj pomoći, te Ilanu Borovicu i Rubenu Goldfingeru na podacima o židovskim obiteljima i događajima i prikupljenim svjedočenjima o Holokaustu.

Stručne osobe u arhivima, knjižnicama i muzejima nesebično su mi pomagale u radu.

Rukopis su pregledali recenzenti prof. dr. Ivo Goldstein i dr. Narcisa Lengel-Krizman. Hvala im na korisnim savjetima i stručnom mišljenju.

Poštovani čitaoci!

Pred vama je knjiga o osamdeset godina života i rada Židova u Vinkovcima i okolini te njihovu tragičnom kraju. Pripremana je s čistim srcem i plemenitim namjerama da sadašnjim i budućim naraštajima pruži podatke o jednom teškom i tragičnom vremenu te bude svojevrstan spomenik stradalima. Nije savršena, ali je prva. Budućim istraživačima ostaje još mnogo posla. Neka oni dodaju što je izostalo, isprave što je potrebno, nastave započeto.

Autor



U Vinkovcima, svibnja 2002

Everything is subject to oblivion: civilizations, nations, distinguished and meritorious people, as well as important events. Our cultural obligation is to save from oblivion the most valuable things on which the modern world has been built on, its achievements and improvements.

A good deal of effort is needed in order to get a realistic picture of the past. Traces of past and previous generations can be destroyed, or forgotten.

The Jews in Vinkovci made a contribution to the civilization of the town and its surroundings. There are no Jews in Vinkovci any more and it is unfair how little we know about them.

In the 1980s when I began exploring the lives of the Jews of this area, I started from nothing - most of the Jewish community, documents and material culture had been destroyed in the Holocaust, and the memories had faded. Part of the documentation disappeared in the fire of the library during the war of 1991.

A lot of persistence and work was needed in collecting archival materials, sources and bibliography in order to prepare the contents of the book. Of great importance was the testimony of the survivors, as well as older people's reminiscences of how it was 60 years ago in Vinkovci.

Special gratitude goes to Branko Polić, former president of cultural association "Miroslav Salom Freiburger" Zagreb for his ardent help, as well as to Ilan Borovic and Ruben Goldfinger for the data on Jewish families and events and for the collected testimonies to the Holocaust.

I was provided great help by the experts in archives, museums and libraries.

Ivo Goldstein and Narcisa Lengel-Krizman went through the manuscript and I would like to thank them for the expert advice.

Dear readers!

This book is about eighty years of life, work and the tragic end of the Jews in and around Vinkovci. It was prepared with my whole heart and noble intentions, so that I could not only provide present and future generations with information on one difficult and tragic time period, but also could create a certain monument for the victims. It is not perfect, but it is the first such book. There is still a lot of work left for future researchers. Let them add what is missing, correct what needs to be corrected and continue what has been started.

The author

Vinkovci, May 2002.

S A D R Ź A J

1. USELJAVANJE U 19. STOLJEĆU.....	11
1. Političko stanje u Europi.....	13
2. Vojna granica.....	17
3. Nakon 1860. godine.....	21
4. Vinkovci - sjedište Brodske pukovnije.....	23
5. Područja useljavanja.....	29
6. Govor i kultura.....	32
<i>Summary 1</i>	34
2. ŽIDOVSKÉ OBÍTELJI U VINKOVĆIMA I OKOLICI.....	35
1. Židovské obitelji u Vinkovćima.....	37
2. Židovské obitelji u okolici Vinkovća.....	294
3. Imena i prezimena.....	310
4. Svakodnevni život.....	314
5. Nacionalno i političko djelovanje.....	322
6. Interesno udruživanje.....	328
<i>Summary 2</i>	330
3. GOSPODARSTVO.....	331
1. Obrtništvo.....	334
2. Trgovina.....	338
3. Ugostiteljstvo.....	348
4. Industrija.....	352
5. Zemljoradnja.....	355
6. Slobodne profesije.....	356
<i>Summary 3</i>	358
4. KULTURA I SPORT.....	359
1. Obrazovanje.....	361
2. Tiskarska i izdavaćka djelatnost.....	364
3. Dobrotvorna aktivnost.....	370
4. Kulturna društva.....	372
5. Glazba, kazalište, zabave.....	375
6. Sport.....	379
<i>Summary 4</i>	382

5. VJERSKI ŽIVOT.....	383
1. Izraelitska bogoštovna općina.....	385
2. Vjerski objekti.....	392
3. Vjerski službenici.....	403
4. Obredno klanje stoke i peradi.....	406
5. Židovska vjerska godina.....	407
6. Smrt, pokapanje mrtvih i žalovanje.....	413
<i>Summary 5</i>	418
6. HOLOKAUST.....	419
1. Širenje njemačkog nacional-socijalizma.....	421
2. Vinkovački Židovi u NDH 1941. i 1942.....	425
3. Žrtve Holokausta.....	440
4. Preživjeli Holokaust ili izbjegli.....	446
5. Oduzimanje imovine.....	449
6. Izrael - nova domovina.....	454
<i>Summary 6</i>	457
<i>Suradnici</i>	458
<i>Kratice. Arhivska grada</i>	460
<i>Izvori i literatura</i>	461
<i>Kazalo osobnih imena</i>	467
<i>Bilješka o autoru</i>	483
<i>Sažetak na hebrejskom jeziku (496 - 485)</i>	485

U seljavanje
PRVO POG L A V L J E u 19.
stoljeću

Židovska Općina Osijek
<http://www.zo-osijek.hr>

Zidovi su narod dijaspore. Cjelokupna njihova povijest bilježi zlu sudbinu raseljavanja. Život u zatočeništvu Egipta, Babilona i Perzije ostavio je trag u svetim knjigama Biblije i obogatio iskustvo ovoga naroda. Sukob s moćnim Rimskim Carstvom završio je 70. godine konačnim nestankom židovske države i raseljavanjem Židova po prostranstvima ove ogromne države. Tijekom dva milenija u dijaspori sudjelovali su u burnim političkim i gospodarskim previranjima, koja su dovela do raspada robovlasničkog društva, na čijim je ruševinama nastala feudalna Europa. U takvoj Europi dolazilo je do krvavih događanja, zbog vjerskih isključivosti, političkih sukoba, kada se rađalo novo, kapitalističko društvo. Dvadeseto stoljeće razdirale su suprotnosti kapitalističkih i komunističkih političkih blokova, da bi nakon dva svjetska rata došlo do današnjeg ujedinjenja Europe.

Holokaust u vrijeme II. svj. rata najveća je tragedija židovskoga naroda.

Židovski narod slagao je dobra i loša iskustva naroda u čijim je okruženjima živio, najčešće smatran kao nepoželjan strani element, jer kao *izabrani narod* nije prihvatao asimilaciju i tuđe vjerske nazore. Stoga je prozelitizam od staroga Rima do naših dana izuzetak, a ne pravilo.

Dijaspora židovskoga naroda najznačajniji je svjetski fenomen te vrste. Nakon raspada Rimskog Carstva, na području Bizanta zadržali su se *Gregosi* i *Romaniti*, u Sjevernoj Africi i na Iberijskom poluotoku Židovi dijele zajedničku kulturu s Arapima, ima ih na Apeninskom poluotoku, Jadranskoj obali, sve tamo do Britanskoga otočja.

Srednji vijek obilježili su krvavi progoni Židova diljem Europe, čija je posljedica polariziranje europskih Židova na dvije skupine, koje su se u kulturološkom i vjerskom pogledu znatno razlikovale. Izbjeglice iz Španjolske - *Sefardi* - naišle su na dobrodošlicu u Osmanskom Carstvu, ponijevši sa sobom judeošpanjolski jezik *ladino*. Židovi koji su se profilirali u srednjoeuropskim državama najvećima su usvojili njemački jezik i dio kulture, te stvorili judeo-germanski jezik *jidiš*. Prema starom *Aškenazima*. Svoj su jezik Aškenazi zadržali i u zemljama središnje i istočne Europe - Poljskoj, Češkoj, Mađarskoj i carskoj Rusiji, dodavši mu slavenske elemente.¹

¹ O tomu vidi osobito: Werner Keller, *Povijest Židova od biblijskih vremena do stvaranja Izraela*, Naprijed, Zagreb 1997.

1. Političko stanje u Europi

Politička zbivanja tijekom 17. i 18. stoljeća djelovala su na kasnija useljavanja Židova u Vinkovce i okolicu. Profiliranje Aškenaza nastajalo je na području država i kneževina njemačkoga govornog područja, a to su ponajprije moćna Pruska i prostrana Austrija.

Pruski veliki izborni knez Friedrich Wilhelm 1. (1640.-88.) raznim odredbama ograničava ili zabranjuje Židovima bavljenje zanatima, slobodu kretanja, uvodi visoke pristojbe za ženidbene dozvole. Razvitak Pruske kao države i ratni sukobi sa susjednom Austrijom, te Napoleonovom Francuskom, dovodili su do čestih privilegija i zabrana, već prema potrebi vladara.

Habsburška Monarhija prostirala se od Češke i Ugarske do Jadranskoga mora, te graničila s Osmanskim Carstvom. Njezin politički položaj u Europi stalno je ugrožavan planovima susjeda da je oslabe i prošire se na njezin račun. Stoga su česti sukobi s Pruskom, Francuskom i Osmanskim Carstvom. Židovi su na njezinu području doživljavali sličnu sudbinu svojih sunarodnjaka u susjednim državama. Već za sukoba s Pruskom useljavali su u austrijske zemlje, a kada je Austrija zauzela Banat (1699.) i Bačku (1712.) u te pokrajine počinje useljavanje iz Poljske, Moravske, Češke, Slovačke i Galicije. Prvi useljenici smjeli su živjeti samo u selima. Bavili su se otkupom otpada, žitarica, krzna, perja, vune, koža, itd., te uzimali u zakup gostionice. U gradovima su mogli trgovati samo s posebnom dozvolom. Nakon ukidanja zabrane, u Novom Sadu živjelo je 33 obitelji (1782.). Useljavaju i u druge gradove: Suboticu, Petrovaradin, Sombor, Veliki Bečkerek (Zrenjanin) i dr.²

U Beogradu su za osmanskoga vladanja postojale kolonije Sefarda i Aškenaza. Austrija je 1688. zauzela Beograd, a kasnije je opet pao u ruke Osmanlijama, ali u njemu gotovo da nije bilo Židova. Godine 1718. tu je bilo samo 33 muškarca, glave obitelji. Jedan čovjek vršio je službu rabina, šlahtera, kantora i poslužitelja. Srušene su sinagoge i mnoge stambene i gospodarske zgrade.³

² Frejdenberg, Maren, *Židovi na Balkanu na isteku Srednjeg vijeka*, Dora, Zagreb 2000., str. 175. - 178.

³ Frejdenberg, o. c., 171.

Zemun, kao pogranični grad dviju sila na ušću Save u Dunav dobio je početkom 18. st. poseban status. Tu se obavljala međudržavna trgovačka razmjena i prijelaz putnika. Od 1746. Zemun je bio u sastavu Vojne granice. Židovi su 1753. dobili dozvolu stanovanja u gradu, te je 1755. bilo 15 obitelji useljenih iz Beograda, 4 "turske" i 11 "njemačkih".⁴ Glavna zanimanja bila su im pečenje i prodaja rakije (!), isporuka janjećih koža i krojački obrt. U tom gradu smjelo je boraviti do 30 obitelji. Iz tih razloga prilikom popisa stanovništva 1857. u Slavonskoj Vojnoj granici nije bilo Židova, osim 257 osoba u Zemunu.⁵ Među zemunskim Židovima bila je obitelj Herzl iz koje potječe Theodor Herzl, osnivač cionističkog pokreta.

⁴ Frejdenberg, o. c., 172.

⁵ Švob, Melita, *Promjene u populaciji Židova u Hrvatskoj od XVIII. do XX. stoljeća*, u zborniku *Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj*, Židovska općina Zagreb, 1998., str. 289.

Bilješka o autoru

TOMO ŠALIĆ, rođen 27. svibnja 1935. u Vrbici kod Đakova. Završio studij hrvatskoga jezika i povijesti na Pedagoškoj akademiji u Osijeku i studij pedagogije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Sada je u mirovini.

Rad u kulturi i znanosti: autor vodiča *Vinkovci i vinkovački kraj* (1977.), jedan od autora opsežnog *Priručnika za izbor zanimanja* (1984.), autor monografija *Vrbica u Đakovštini, 1330 - 1990* (1990.) i *Vinkovački šokački rodovi* (1999.). Dopisnik *Hrvatskog tjednika* (1971.). Objavio preko 30 radova i priopćenja u zbornicima i časopisima (*Život i škola, IV. IV. znanstveni sabor Slavonije i Baranje, Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci, Županjski zbornik, Đakovački vezovi, Privlačica, Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, Novi omanut i dr.*), te knjigama koje je uređivao. Urednik Godišnjaka OMH Vinkovci br. 9. - 13., knjige Ivana Jemrića Rusa *Trefilo se Šokcu* (1986.), knjige Ladislava Szorenyi de Kis-Szorenyi *Opis Srijema* (1989.), suurednik fotomonografije *CROATIA - VINKOVCI, slike rata* (1991.), urednik fotomonografije A. Miljka *I gorit će lampa nasrid Vinkovaca* (1994.) i monografije *Spomenica Muške pjevačke grupe LIPA Vinkovci, 1984 -1994* (1995.), Likovni i tehnički urednik knjiga u edicijama *Udio Slavonije u hrvatskoj književnosti i kulturi* (4 knjige) i *Ravnica* (6 knjiga) OMH Vinkovci i monografije Vlaste Markasović *Osnovna glazbena škola Josipa Runjanina Vinkovci, 1948. -1998.* (1998.). Pripremao stručne skupove (obljetnice P. Zrinskog i F. K. Frankopana, Josipa Jurja Strossmayera, Slavka Jankovića, Matice hrvatske i dr.), koncerte za prognanike (1992., 1993.), izložbe (*Plemićke obitelji Zrinskih i Frankopana, 150 godina Matice hrvatske, Sačuvano narodno blago okupiranih sela, Sjećanje na Vukovar i dr.*), književne večeri, promocije, itd.

Dobitnik je Zlatne medalje za rad u profesionalnoj orijentaciji i Nagrade Matice hrvatske *Ivan Kukuljević Sakcinski* za 1999. godinu za knjigu "Vinkovački šokački rodovi".

טומו שאליץ

יהודים

בוינקובצי

והסביבה



Židovska Općina Osijek
<http://www.zo-osijek.hr>